

ตั้งจิตคิดกลับ : ละครล้อละครร้อง

นิดา มีสุข*

เมื่อกล่าวถึงละครร้อง ผู้สนใจการละครหรือผู้มีวัยอันเจริญแล้วบางคนอาจนึกถึงละครเรื่อง *สาวเครือฟ้า* บางคนนึกถึง *ตุ๊กตาทอง* หรือบางคนนึกถึงเพลงที่มีเนื้อร้องและทำนองสนุกสนาน เคยร้องล้อเลียนเพื่อนเมื่อครั้งเป็นเด็กเช่น “คุณหลวง คุณหลวง อยู่กระทรวงยุทธนา ใส่เสื้อราชปะแตนทำไมไม่แขวนนาฬิกา” ละครร้องที่กล่าวถึงนี้ คือ ละครปริดาลัย

ละครปริดาลัย กับละครร้อง เป็นอย่างเดียวกันหรือไม่

ตามประวัติการละคร ในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ไทยเรารับเอาอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับการแสดงของไทย เกิดละครประเภทใหม่ๆ ขึ้นหลายประเภท ประเภทหนึ่งคือ ละครร้อง ซึ่งแบ่งประเภทย่อยตามลักษณะการแสดงได้เป็น 2 ประเภท คือ ละครร้องที่ดำเนินเรื่องด้วยการขับร้องเพียงอย่างเดียว ละครประเภทนี้เรียกกันว่าละครร้องล้วนๆ ตัวอย่างเช่น ละครเรื่อง *สาวตรี* พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น ละครร้องอีกประเภทหนึ่งดำเนินเรื่องด้วยการขับร้องและมีบทสนทนาของตัวละครทวนเนื้อเรื่องอยู่ด้วย ละครร้องประเภทนี้นิยมเรียกกันว่าละครร้องสลับพูด ผู้ทรงให้กำเนิดคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (พระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาเขียน) และโดยที่ละครประเภทนี้แสดงอยู่ที่โรงละครปริดาลัยของท่านผู้กำเนิด คนทั่วไปจึงนิยมเรียกว่า ละครปริดาลัย

จันทิมา พรหมโชติกุล ได้เล่าไว้ในปริญญานิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์บทละครร้องของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ว่า จากการสัมภาษณ์ เขื่อน ศรีไกรวิน ตัวละครในคณะละครปริดาลัย ถึงที่มาของชื่อประเภทละคร ทราบว่า

“ละครประเภทซึ่งเล่นที่โรงละครที่ได้รับอิทธิพลปริดาลัยนี้ มีทั้งละครรำ ละครพันทาง และละครร้อง... เวลาที่แสดงละครร้องนั้นมักจะเรียกคณะละครที่แสดงว่า คณะปริดาลัยตามชื่อโรงละคร ทั้งๆ ที่ใช้ผู้แสดงคณะเดียวกันนั้นเอง... ต่อมาในภายหลัง เนื่องจากนิยมแสดงละครร้องมากกว่าละครประเภทอื่น จึงเรียกละครร้องว่า ละครปริดาลัย”¹

ละครร้องแบบปริดาลัยเป็นละครที่ได้รับอิทธิพลมาจากโอเปร่า ใช้เสียงดนตรีเป็นสื่อที่สำคัญที่สุดในการเดินเรื่อง ผสมผสานกับแบบแผนของละครรำของไทย ลักษณะของเนื้อเรื่องที่นำมาแสดงละครร้องมีทั้งที่ทรงนำเค้าเรื่องมาจากที่อื่นและที่ทรงคิดขึ้นเอง เรื่องที่ทรงคิดขึ้นเองมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก การปลอมตัว ความ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

¹ จันทิมา พรหมโชติกุล, วิเคราะห์บทละครร้องของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิป ประพันธ์พงศ์, 2518, หน้า 67-38.

เข้าใจผิด การสลับคู่ ละครของพระองค์แสดงเรื่องราวของคนทั่วไปในสังคม มีทั้งคนดี คนชั่ว จึงเป็นที่นิยมมาก ดังที่ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ได้กล่าวถึงความนิยมในการชมละครในกรุงเทพฯ เมื่อปลายรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “นาฏศิลป์สมัยนั้น ก็คือ โขนและละครรำ. เมื่อมีงานใหญ่ ๆ ก็มักจะแสดงกลางแจ้ง, เช่น ในงานวัดเบญจมบพิตร เป็นต้น. ส่วนละครร้องนั้นก็มีโรงละครปราโมทย์และปรีดาสัย นอกนั้นก็ยังมีอีก ตามวิกต่าง ๆ ... สรุปว่า ถัดจากโขน, ละครรำ คนในกรุงเทพฯ ก็นิยมละครร้อง, แล้วก็เลยไปถึงลิเกเลยทีเดียว.”¹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงมีพระอารมณ์ขันและสนพระทัยในการละครเป็นอย่างมาก ได้ชมละครร้องแบบปรีดาสัย ดังที่ ในปี พ.ศ.2456 ทรงพระราชนิพนธ์ละครร้องแบบปรีดาสัยขึ้นเรื่องหนึ่งชื่อว่า “ตั้งจิตคิดคลั่ง” จัดแสดงในงานฉลองจักราสภาคารซึ่งพระองค์โปรดฯ ให้สร้างขึ้นเป็นสโมสร ตั้งอยู่ด้านหน้าทางทิศตะวันออกของพระตำหนักจักรลตารโหราน ละครเรื่องนี้ทรงกำหนดในสูจิบัตรว่า

ภาคที่ 3

ละครสดุด์เวียง เล่นละครร้อง ชื่อ “ตั้งจิตคิดคลั่ง” ฝีมือ “ไก่อี๋ยว”

ละครเรื่องตั้งจิตคิดคลั่งนี้ การดำเนินเรื่องเป็นละครร้องที่ล้อเลียนละครร้อง ล้อทั้งการกำกับการแสดงของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ล้อเนื้อเรื่อง ล้อเลียนความเป็นละคร ล้อเลียนลักษณะการแสดงที่ไม่เห็นด้วยบางประการ ล้อเลียนตัวละครที่น่าจะเป็นที่นิยมในสมัยนั้น ล้อเลียนสังคมในสมัยนั้น ดังนี้

ล้อเลียนการกำกับการแสดงของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ปกติผู้กำกับการแสดง จะกำกับการแสดงอยู่หลังฉาก ผู้ชมไม่สามารถมองเห็นผู้กำกับการแสดงได้ แต่ที่โรงละครปรีดาสัย ผู้ชมสามารถเห็นผู้กำกับการแสดงทางกระจกเงาได้เพราะที่โรงละครปรีดาสัย นอกจากจะมีลักษณะทั่วไปเหมือนโรงละครอื่นๆ ในสมัยเดียวกันแล้ว ยังมีลักษณะที่พิเศษออกไปอีก ดังที่ จันทิมา พรหมโชติกุล ได้กล่าวไว้ว่า

ลักษณะของโรงละครเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีประตูทางเข้าโรงละครอยู่ข้างๆ หลายประตู ประตูเหล่านี้ ตามปกติจะเปิดให้ผู้ชมเข้าชมเพียง 2-3 ประตู และจะเปิดหมดทุกประตูเมื่อละครเลิก โรงละครปรีดาสัยนั้นทั้งใหญ่ กว้าง ลึก และสวยงาม มีกระจกติดตามฝาผนังของโรง บริเวณที่ตรงกับที่นั่งของผู้ชม กระจกสะท้อนให้เห็นเวที ซึ่งในเวลาที่จะละครเล่น ผู้ชมจะสามารถมองเห็นผู้กำกับการแสดงคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์คอยกำกับตัวละคร²

ลักษณะเช่นนี้ ปรากฏในบทละครตั้งแต่ต้นตอนที่กล่าวถึงตัวละคร คือเรื่องนี้นอกจากจะกล่าวถึงตัวละครแล้ว ยังกล่าวถึงตัวไมใช่ละครด้วย ดังนี้

ตัวไมใช่ละคร

เจ้าของละครสดุด์เวียง (ได้ยินแต่เสียงแหวกๆ อยู่ในฉากเป็นพื้น)

ผู้จัดการที่ 1

หลวงนฤมิตรสรณีย์ (เอเยนต์ของละครสดุด์เวียง)

(นอกจากนี้มีตัววิ่งอื่นๆ อีกหลายตัว สำหรับเปลี่ยนฉาก จัดโรง ฯลฯ)

¹ ม.ล.ปิ่น มาลากุล. งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม. 2517. หน้า 52-54.

² จันทิมา พรหมโชติกุล. วิเคราะห์บทละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิป ประพันธ์พงศ์. 2518. หน้า 73.

ตัวไม่ใช่ละครในเรื่องนี้ สังเกตได้ว่าเป็นการล้อเลียนละครปริดาสัยเพราะมีบทของตัวไม่ใช่ละครออกมาแสดงหน้าม่าน และเจรจากับเจ้าของละครซึ่งอยู่ในม่าน เป็นการล้อเลียนเรื่องและผู้ชมละครปริดาสัยจะได้เห็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ซึ่งไม่ใช่ตัวละครแสดงท่าทางท่ากับการแสดงผ่านทางกระจกเงา นอกจากนั้นการตั้งชื่อเอเยนต์ของละครว่า หลวงนฤมิตรสรณีย์ ยังเป็นการเลียนชื่อคณะหลวงนฤมิตร ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ใช้คำว่า “หลวง” นำหน้าชื่อคณะละครด้วยทรงยกย่องว่าเป็นละครที่มีฝีมือดีเสมอเป็นละครของหลวงอีกด้วย

บทละครกำหนดบทบาทของหลวงนฤมิตรสรณีย์ ผู้จัดการที่ 1 และเจ้าของละคร ซึ่งเป็นตัวไม่ใช่ละคร ไว้ในชุดที่ 4 ตามสมรพบได้ ดังตัวอย่าง

ชุดที่ 4

ตามสมรพบได้

ฉาก : ห้องรับแขกในบ้านเจ้าสัวตั้งแช

(เมื่อเปลี่ยนฉากแล้ว แต่ยังไม่เปิดม่าน หลวงนฤมิตรสรณีย์เดินออกมาที่กลางโรงพบกับ

ผู้จัดการที่ 1)

หลวงนฤมิตร- ไม่ได้การละขอรับ คนดู ดูเหมือนจะบ่นบ้างแล้วว่าเบื่อ

ผู้จัดการ- เอ้า! ก็เบื่อทำไมไม่ไปเสียเล่า เงินทองเราก็ได้ไว้แล้ว ถึงจะไปเราก็ไม่เสียประโยชน์อะไร

หลวงนฤมิตร- ผมก็ได้พูดชักชวนหลายรายแล้วแต่เขาไม่ไป เขาจะดูให้ตลอดให้ได้ ก็นี่ยังมีเหลืออีกมากหรือครับ

ผู้จัดการ- อ้อ ยังเล่นต่อไปได้อีกราว 6 ชั่วโมง

หลวงนฤมิตร- จะตัดบ้างไม่ได้หรือครับ

เจ้าของละคร (พูดจากในฉาก)- นั่นอะไรกัน (ผู้จัดการกับหลวงนฤมิตรนั่งลงและไหว้เข้าไปในโรงทั้งสองคน)

ล้อเนื้อเรื่อง

ความนิยมละครร้องแบบปริดาสัยนี้ทำให้ผู้จัดต้องคิดเรื่องใหม่ ๆ ขึ้นมาแสดงอยู่เสมอ แต่อย่างไรก็ตามเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ก็มักจะมีเค้าเรื่องเกี่ยวกับความรัก มักดำเนินเรื่องด้วยการให้ตัวละครไม่พอใจในคู่ที่บิดามารดากำหนด ต้องหาวิธีที่จะแก้ไข เนื้อเรื่องส่วนหนึ่งจึงเป็นการปลอมตัว และการติดตามหากัน หรือมีเหตุการณ์ที่ทำให้เข้าใจผิด สุดท้าย บางเรื่องจบลงด้วยความตาย บางเรื่องก็สำเร็จและบางเรื่องก็พบว่าคู่ที่ดีที่สุดก็คือคนที่บิดามารดากำหนด

เนื้อเรื่องของละครเรื่อง “ตั้งจิตคิดคลั่ง” ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งมีเนื้อเรื่องเกี่ยวข้องกับความรักที่ไม่สมหวังและจบลงด้วยความตาย

เริ่มเรื่องที่แม่วิไลย รักอยู่กับนายสมัย ชายหนุ่มรูปงาม แต่มารดา คือคุณสาริกายะยกนางให้ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประทีปแก้วเติร์กฟ้า ชายสูงวัย อายุประมาณ 60 ปี แต่ร้ายวร้าย แม่วิไลยวางแผนหนีออกจากบ้านไปอยู่กับป้าม่วงซึ่งเป็นภรรยาเจ้าสัวตั้งแช และส่งจดหมายไปบอกนายสมัยให้ตามไป นายสมัยรีบออกเดินทางแต่บังเอิญมาพบดาหอยโข่งซึ่งเป็นทนายของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ กำลังติดตามหาแม่วิไลย จึงหลอกว่าตนเป็นนักสืบ ชื่อนายสอน รับอาสาสืบหาให้

นายสมัยปลอมตัวเป็นผู้หญิง หลอกป้าม่วงว่าเป็นญาติแม่วิไลย ป้าม่วงคิดว่าเป็นผู้หญิง จึงจัดให้อยู่ห้องเดียวกับแม่วิไลย ทั้งสองจึงได้เป็นสามี ภรรยา

เจ้สัวตั้งแซ่ลอบเข้าหาแม่วิไลย นายสมัยออกมารับหน้า เจ้สัวตั้งแซ่เกี้ยวและล่วงเกินนายสมัย นายสมัยชกและไล่ออกจากห้อง พอตีป้าม่วงมาพบ มีปากเสียงกับเจ้สัว

ขณะที่ทั้งสองกำลังจะออกจากห้อง นายหอยโข่งเข้ามาพบนายสมัย บอกว่าตนรู้แล้วว่านายสมัยหลอกลวง และขณะที่นายสมัยกำลังมีเรื่องกับเจ้สัวตั้งแซ่นั้น ตนได้จับแม่วิไลยไปกักไว้ที่โรงพัก พรุ่งนี้จะนำกลับไปพบสมเด็จพระเจ้าพระยา

ฉากสุดท้ายแม่วิไลยเสียใจที่ถูกบังคับให้แต่งงานกับสมเด็จพระเจ้าพระยา จึงกินยาตาย บ่าวสำรวยกินยาตาย สมเด็จพระเจ้าพระยา มาพบ เสียใจเป็นลมตาย นายสมัยมาถึงเห็นแม่วิไลยตายแล้วจึงยิงตัวตาย

ลักษณะที่ล้อเลียนเนื้อเรื่องที่เห็นได้ชัดเจนคือฉากสุดท้าย ขณะที่แม่วิไลยเศร้าโศกที่ต้องมาแต่งงานกับสมเด็จพระเจ้าพระยา อยู่ย่น บ่าวสำรวยออกมาพบและให้คำแนะนำว่าควรฆ่าตัวตายเพื่อให้ละครจับใจผู้ชม คำพูดที่ตัวละครโต้ตอบกันนั้นเป็นคำพูดที่แสดงให้เห็นว่าผู้แสดงละครกำลังแสดงละคร บทพูดจึงมีทั้งที่เป็นพูดในฐานะที่เป็นตัวละครตัวนั้น และฐานะที่เป็นผู้แสดง ดังความว่า

- สำรวย ขอคุณนาย, จงวาย, ความวิโยค ไหนมา, มัวโศก, กรรแสงคล้าย แบบละคร, มีอยู่, ย่อมรู้จักกัน
ต้องฆ่าตัว, อาสัญ, เสียทันที
- วิไลย อัยจะทำ, อย่างไร, บอกไปจริง ถูกล้ายิง, บังเปรี้ยง, เสียอឹងมี
- สำรวย ไม่ต้องอึ้ง, ดอกเจ้าข้า, ยาดายมี กินแล้วกรีด, หัวดีให้ตี, จะจับใจ

การดำเนินเรื่องของละครเรื่องนี้แสดงอย่างชัดเจนว่าเป็นละครล้อ เพราะตัวละครทุกตัวจะมีทั้งบทพูดในเรื่องและบทพูดนอกเรื่อง บทพูดในเรื่องเป็นบทที่ใช้ในการดำเนินเรื่อง แต่บทพูดนอกเรื่องใช้เพื่อล้อเลียนความเป็นละคร และล้อเลียนลักษณะการแสดงที่ไม่เห็นด้วยบางประการของละครร้องในสมัยนั้น เช่น

ล้อเลียนความเป็นละคร

ขณะดำเนินเรื่อง คุณสาริกาขอให้แม่วิไลยยิ้มซึ่งเป็นบทพูดในเรื่องแต่แม่วิไลยตอบโดยใช้ข้อเท็จจริงดังความว่า

- สาริกา นี่แม่แม่วิไลย ทำไมมานั่งจ้งจ้งทำหน้าบูดบึ้งเหมือนบ้าใบ้ หมั่นไส้จริงจริงเทียวแหละพี่ชียะ ยิ้มจะแย้มออกมามั่งไม่ได้เทียวหรือ ยิ้มสิ ยิ้ม ไม่ยิ้มเดี๋ยวแม่จะเอาก่อนอิฐปาหน้าเดี๋ยวนี้เอง
- วิไลย คุณเมื่อย่าทำแผลไปนะคะ คุณแม่ไม่ใช่เจ้าของละครจะมาเอาก่อนอิฐปาหน้าดิฉันไม่ได้นะ ซีนปาดิฉันจะฟ้องด้วย
- สาริกา โอ้ยตายจริง แม่ก็แผลพุพองเลยไป ขอโทษเถอะ ขอให้ยิ้มหน่อย
- วิไลย โอ้คุณแม่ นี่ก็ข้างรังแกดิฉันเสียจริงจริงทีเดียว ไม่หยุดหย่อนเลย คุณแม่ควรจะรู้ดีแล้วเทียวว่านางเอกนะเขาไม่ยิ้มกะใคร นอกจากกับนายโรง กับคนอื่น ๆ ต่อให้เพนพระอินทร์ พระพรหมเขาก็ไม่ยิ้มด้วย เขาต้องทำหน้าที่ปึงไว้รัศมีดีสิหน้า จังสมที่เพนนางเอก

ตอนที่ตาหอยโข่งลักเอาตัวแม่วิไลโยไป แล้วกลับมาเยาะเย้ยนายสมัย มีถ้อยคำที่กล่าวถึงอาวุธของตัวนายโรงว่าต้องพิเศษแตกต่างจากตัวละครอื่น ดังความว่า

สมัย(โกรธ)-	อีตาระยา เอาเมียฉันคืนมา
หอยโข่ง-	อย่านะ อย่านะ ประเดี๋ยวจะโดนตุ้มแสม
สมัย-	อะไร แกจะอันชีวิไลโยเอาตุ้มแสมที่เดียวหรือ
หอยโข่ง-	แน่ละซิ ฉันไม่ใช่ตัวนายโรงจะได้ใช้เบรานิง ฉันเป็นตัวตลก ฉันก็ต้องใช้ตุ้มแสมซิ

ล้อเลียนลักษณะการแสดงที่ไม่เห็นด้วยบางประการ

การล้อเลียนลักษณะการแสดงที่ไม่เห็นด้วยบางประการในบทละคร มีหลายประการ เช่น การดำเนินเรื่องไม่กระชับ ใช้เวลามาก บทตลกยืดเยื้อบางครั้งไม่ตลกและอาจใช้คำหยาบ เป็นต้น

ลักษณะที่ทรงล้อเลียนหลายครั้งคือการดำเนินเรื่องไม่กระชับดังที่ทรงกล่าวถึงสาเหตุหลายประการ เช่น การให้ตัวละครพูดนอกเรื่อง ความล่าช้าในการเปลี่ยนฉาก การดำเนินเรื่องโดยให้ตัวละครเจรจาทวนเนื้อเรื่อง การแทรกบทตลกที่ยืนเยื้อยืดเยื้อ เป็นต้น ดังตัวอย่าง ความไม่กระชับที่เกิดจากการให้ตัวละครพูดนอกเรื่อง

สมัย	อ้ายนี่พูดนอกเรื่องรำไปเหวณะ เลิกกันที
สีมา	เลิกไม่ได้ ผมรับคำสั่งมาให้พูดไป พูดอะไร ๆ ก็ได้ ขอแต่ให้กินเวลาให้แล้วกัน จนกว่าตัวตี ๆ เขาจะออก

ที่เห็นชัดเจนก็คือ ชุดที่ 4 ที่ให้ตัวไม่ใช่ละครออกแสดงนอกมานและสุดท้ายสรุปว่าให้ตัดชุดนี้ออก ดังความที่หลวงนฤมิตรถามผู้จัดการว่าละครยังมีเหลืออีกมากหรือ ผู้จัดการตอบว่า “อ้อ ยังเล่นต่อไปได้อีกราว 6 ชั่วโมง”

ความล่าช้าในการเปลี่ยนฉาก เป็นความไม่กระชับในการดำเนินเรื่องอีกประการหนึ่งดังเช่นที่แสดงไว้ในบทสนทนาระหว่างนายสมัยกับบ่าวสีมา นายสมัยถามบ่าวสีมาว่าที่ออกมานี้มีบทพูดหรือไม่ สีมาตอบว่ามี เขาให้ออกมาบอกว่า มีผู้หญิงคนหนึ่งเขามาหา แต่ยังไม่พูดเพราะผู้หญิงนั้นยังไม่มา นายสมัยถามว่าทำไมจึงยังไม่มา บ่าวสีมาตอบว่า

“เขาวัว เขามานั่งคอยอยู่ในเวลาเปลี่ยนฉาก จนหน้าตาขึ้นราหมดแล้ว เขาต้องกลับเข้าไปตบแป้งใหม่”

ความไม่กระชับในการดำเนินเรื่องอีกประการหนึ่งที่ทรงแสดงไว้คือ ความล่าช้าในวิธีการดำเนินเรื่อง ละครปริดาลัยเป็นละครร้องที่ดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลง แต่ระหว่างการร้องเพลงหรือหลังจากร้องเพลงแล้วจะมีการพูดทวนเนื้อร้องซ้ำความเดิมอีกครั้ง ดังความในหมายเหตุท้ายชุดที่ 4 ความตอนหนึ่งว่า

(หมายเหตุ- ชุดที่ 4 ซึ่งตัดนี้ ที่จริงของดื้ออยู่ในนั้นมาก... แม่นางเอกจึงค่อยออกมา ร้องเพลงและเล่าเรื่องของตนตั้งแต่ต้นจนปลาย แล้วตัวนายโรงจึงจะแต่งตัวปลอมเป็นผู้หญิงเข้ามา หลอกว่าตนเป็นญาติกับแม่วิไลโย ร้องและเจรจาหลายบท ยืดเยื้อพิลึก กินเวลาได้อีกสักชั่วโมงหนึ่ง ในที่สุดแม่เมฆ่วงจึงจัดแม่วิไลโยกับนายสมัยไปนอนอยู่ในห้องเดียวกัน โดยสำคัญว่าเป็นผู้หญิงทั้งคู่)

ความที่ยกมานี้มีที่น่าสนใจเกิดว่า ทรงล้อเลียนกระบวนการแสดงที่เดินเรื่องด้วยการร้องเพลงและยังมีบทเจรจาทวนเนื้อร้องซึ่งทำให้การดำเนินเรื่องยาวขึ้นด้วย ลักษณะเช่นนี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ทรงพระราชนิพนธ์

บทละครสังคิดซึ่งดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลงและเจรจาเช่นเดียวกับละครร้องแบบปรีดาสัย แต่เนื้อความในบทร้องและบทเจรจาไม่ซ้ำกัน ทำให้ดำเนินเรื่องได้รวดเร็วขึ้น ก็เป็นไปได้

ความล่าช้าเนื่องจากการแทรกบทตลกที่ยืดยาวและบางครั้งอาจไม่ตลก ดังที่นายสมัยได้ตอบกับนายหอยโข่ง ดังนี้

- สมัย- แกตลกบ๊ออะไร ไม่เห็นชั้นเลยจนนิดเดียว
หอยโข่ง- แกไม่ชั้นช่างแกละไร คนอื่นมีที่เข่าชั้น
สมัย- คนดูเขาก็ไม่ชั้นแกละ
หอยโข่ง- คนดูนะหรือ เขาจะชั้นหรือไม่ชั้นใครไปทุกซิปไปร้อนอะไร ท่านในโรงชั้นก็แล้วกัน จันลาที่ละ (เข้าโรง)

นอกจากเจรจาตลกที่อาจไม่ตลกและยืดยาวแล้วบางตอนหยาบอีกด้วย ดังความว่า
(หมายเหตุ- ชุดที่ 4 ซึ่งตัดนี้ ที่จริงมีของติดอยู่ในนั้นมาก คือพอเปิดม่าน มีเจ้สัวตั้งแซกับแม่มะม่วงนั่งอยู่ด้วยกัน เจรจาตลกกันชั้นพิลึก เจ้สัวนั้นแสดงบ๊าดัฒหาต่างๆ เมียด่ากันอย่างหยาบๆ เล่นตลกตอนนี้อาจจะชักยึดไปได้ตั้งสาม สี่ชั่วโมง...)

ล้อเลียนตัวละครที่น่าจะเป็นที่นิยมในสมัยนั้น

การกล่าวถึงตัวละครในบทละครเรื่องตั้งจิตระคิดคลั่ง ของละครสดังเวียง ฉบับลายพระหัตถ์ นอกจากจะกล่าวแนะนำตัวละครแล้ว ยังกล่าวถึงผู้แสดงบางคนด้วยดังเช่น

- นายสมัย อายุประมาณ 24 ปี รูปร่าง ชื่อตรงสุจริต หรหุราเลศวิไลทุกอย่าง (ผู้แต่งจงใจสำหรับแม่ช-ย แต่ถ้าไม่ได้แม่คนนั้น ผู้ที่จะเป็นตัวนี้ต้องขอให้ตั้งทำเลียนแม่ช-ยให้เหมือนที่สุด ถ้าไม่ทำเช่นนั้นหวังใจว่าผู้จัดการละครจะตบให้หน้าหัน)
นายสามารถ เพื่อนนายสมัย อายุประมาณ 23 ปีกับ 7 เดือน กับ 8 วัน กับ 2 ชั่วโมง (ตัวนี้ก็เป็นตัวดีพอใช้เหมือนกัน ไม่เชื่อกอยดูสิ)
นายหอยโข่ง หนายสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประทีปแก้ว(ตัวกระนั้นๆ แหละ ไม่สู้สำคัญนัก)
เจ้สัวตั้งแซ พ่อคำมั่งมี อายุประมาณ 55 (ตัวตลก ถ้าได้ แม่ท-งสุ-เพนก็ดี ถ้าไม่ได้ก็ขอให้ทำทำให้เหมือน)
คุณสาริกา หญิงหม้าย อายุประมาณ 45 ปี (สำหรับ แม่ช-ใหญ่ ทำจะเป็นดี)
แม่วิไลย บุตรีคุณสาริกา อายุประมาณ 20 ปี รูปร่าง กิริยามารยาตริดี หรหุราทั่วไปทั้งตัว (ผู้แต่งตั้งใจสำหรับแม่พริ-ม แต่ถ้าไม่ได้แม่คนนั้น ผู้ที่จะเป็นตัวนี้ต้องขอให้ตั้งทำเลียนแม่พริ-มให้เหมือนที่สุด ถ้าไม่ทำเช่นนั้นขอให้ผู้จัดการตบหน้าให้เจ็บๆ เกิด)
แม่มะม่วง ภรรยาเจ้สัวตั้งแซ อายุประมาณ 50 (ตัวตลก แม่เย-น เห็นจะพอดี)

การเขียนชื่อผู้ที่น่าจะแสดงบทบาทต่างๆ ด้วยวิธีเว้นตัวอักษรบางตัวทำให้ผู้อ่านบทในสมัยนั้นพยายามคาดเดาว่าหมายถึงใคร เช่น แม่ช-ยใหญ่ น่าจะหมายถึงแม่ช้อยใหญ่,แม่ท-งสุ- น่าจะหมายถึง แม่ทองสุข แม่พริ-ม น่าจะหมายถึง แม่พริ้อม แม่เย-น น่าจะหมายถึง แม่เยื่อน การคาดเดาชื่อปริศยานี้ทำให้ผู้อ่านบทรู้สึกสนุก

ล้อเลียนสังคมในสมัยนั้น

การล้อเลียนสังคมในสมัยนั้นมีอยู่หลายตอน เช่น ตอนที่นายสมัยได้อยู่กับแม่วิไลในห้องแต่ลำพัง นายสมัยขอขึ้นใจแม่วิไล แม่วิไลตอบว่า ไฟยังสว่างอยู่เลย จะขอให้เปลี่ยนเป็นไฟสีน้ำเงินเสียก่อน

การเปลี่ยนไฟเป็นสีน้ำเงินเป็นการใช้แสงช่วยให้ผู้ชมเห็นตัวละครบนเวทีโดยสมมุติสถานการณ์ว่า นายสมัยปิดไฟแล้ว แต่บทละครนั้นไม่ได้ทำเช่นนั้น ดังความว่า

สมัย- ไฟน้ำเงินเขาไม่ติด เขาเข้าใจผิดไป เอาโคมเขียวมาติดไว้แทน

วิไล- อุตตายจริง อย่าให้เปิดขึ้นนะ ประเดี๋ยวท่านพวกหนุ่ม ๆ คนดูจะเข้าใจผิดไป จะเกิดความ

การใช้โคมเขียวเป็นสัญลักษณ์ของสำนักนางโลมในสมัยนั้น ผู้หญิงในสำนักนางโลมมักเรียกกันว่า โคมเขียว ดังเช่นที่เมื่อเจี๊วตั้งขึ้นมาเรียกแม่วิไลให้เปิดประตูรับ แม่วิไลถามนายสมัยว่าจะทำอะไรดี นายสมัยบอกให้เปิดประตูรับ แม่วิไลกล่าวว่า “อะไรคุณพี่ก็ ดิฉันไม่ใช่โคมเขียวนี่”

ละครเรื่องนี้ต่อมาอีก 6 ปี คือเมื่อเดือน กันยายน - ตุลาคม พ.ศ. 2462 ได้ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต ฉบับที่ 38,39,40,42,43 และ 45 เนื้อเรื่องเหมือนเดิม แต่เพิ่มข้อความตอนต้นก่อนถึงบทละคร กล่าวถึงการตั้งชื่อ คณะละคร การรวมตัวเป็นคณะละครโดยบอกว่าเป็น “ละครร้องโก๋เจี๊ว” ของคณะละคร “เกรก่าตัด” ฝึกปาก “เจ้าเงาะ” มีความเริ่มต้นกล่าวถึงความเป็นมาโดยกล่าวถึงตั้งแต่การตั้งคณะละคร ว่าเป็นแต่เพียงตั้งชื่อไว้เพื่อล้อใจหนุ่ม ๆ ส่วนตัวละครยังไม่ใช่อะไรก็ตามทรงให้ความหวังไว้ว่า

แต่เราหวังใจว่าในไม่ช้าบางทีจะได้รวบรวมคณะติดได้เพราะในบัดนี้ก็มีหญิงที่รับจ้างทุบถนน หน้าที่ทำการของเราสมัครเป็นละครคนหนึ่งแล้ว และเรากำลังสั่งสอนให้หญิงผู้นี้ใช้สบู่ถูตัวเพื่อจะได้ล้างคราบเสียบ้าง นอกจากนี้เรายินดีที่จะบอกว่าเงินเก้า ผู้ทำการอยู่ในบริษัทสะอาดได้รับปากกับเราไว้ว่าจะให้บุตรของเขาสมัครเป็นละครอีกคนหนึ่ง

ความนำตอนท้ายกล่าวถึงบทละคร ล้อเลียนการใช้ภาษาในการแปลภาพยนตร์ในยุคสมัยนั้น ความตอนหนึ่งว่า

มีนักประพันธ์หลายคนที่ได้เคยแสดงฝึกปากในการแปลเรื่องภาพยนตร์อยู่แล้ว ได้รับอาสาว่าจะแต่งบทละครส่งมาให้เรา เราไม่จำเป็นจะต้องกล่าวว่า นักประพันธ์ชนิดนี้เป็นผู้ที่น่าจะแต่งบทละครได้ดี ๆ เพราะเขาไม่เคยแต่งหนังสืออย่างแบบครี ๆ คร่ำ ๆ เลยเคยแต่งอย่างโก๋ อย่างแผน อย่างฟรีทั้งนั้น (ศัพท์ “โก๋” “แผน” และ “ฟรี” ทั้งสามนี้จะแปลว่าอะไรแน่ และมีส่วนสูงต่ำตื้นลึกกว่ากันอย่างไรเราเสียใจที่ชิมไม่ตลอด เป็นแต่เห็นเขาใช้พูดกันทั่ว ๆ ไปเราก็ต้องใช้บ้าง หาไม่จะเสียไป)

เนื้อเรื่องที่มักแสดงกันอยู่ในสมัยนั้น(พ.ศ.2462) น่าจะคล้าย ๆ กันอาจมีเรื่องผาดพิงในทางไม่ดีถึงบุคคลจริง เรื่องนี้ทรงกล่าวไว้ว่า

บทละครได้มาถึงมือเราบ้างแล้วก็มี แต่ผู้จัดการละครของเราซึ่งเป็นผู้ชำนาญในทางนั้นกล่าวว่า บทที่ส่งมาแล้วโดยมากยังไม่ถูกแบบละครร้องอย่างที่เขาส่งกันเพราะยังไม่โลดโผน หยาดโหล่น หรือหมิ่นประมาทคนมากพอ และขาดเรื่องสำคัญ ๆ เช่นเรื่องทึบเหล็ก เป็นต้น

ลักษณะหนึ่งที่พระองค์ชี้ให้เห็นคือ เรื่องใดที่ถูกห้ามเรื่องนั้นยังมีคนชมมาก ดังความว่า

ครั้นเมื่อเราแสดงความวิตกว่า ถ้าบทละครหยาบโลนนักเจ้าหน้าที่ฝ่ายตำรวจพระนครบาลจะห้ามไม่ให้เล่นเสียดังนี้ ผู้จัดการตอบว่า ถ้าเจ้าหน้าที่ห้ามเรื่องใดก็ให้เปลี่ยนชื่อเรื่องนั้นเสียแล้วเอาออกเล่นจงได้ เราว่าถ้าจะนั้นเจ้าหน้าที่จะไปห้ามที่โรงในวันเล่นจะว่ากระไร ผู้จัดการตอบว่ายิ่งถูกห้ามเช่นนั้นก็ยังเป็น “แอตเวอร์ติสเมนต์” สำหรับละคร และการถูกฟ้องหมิ่นประมาทก็เป็นประโยชน์เช่นเดียวกัน

บทละครเกเรก้าตัด เรื่อง ตั้งจิตคิดคลั่ง ที่ลงพิมพ์ในดุสิตสมิตน์ ทรงตัดตัวไม่ใช่ละครซึ่งล้อเลียนละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ออก อาจเป็นเพราะละครปริตาลัยได้เลิกจัดแสดงไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2456 ลักษณะการล้อเลียนในส่วนของตัวละครยังคงแสดงเป็นสองลักษณะคือแสดงให้เห็นว่าผู้แสดงกำลังแสดงละครคือใช้บทพูดและบทร้องปนกันทั้งเรื่องจริงและเรื่องตามบทละครและเพิ่มการล้อเรื่องจริงของผู้แสดงละครดังเช่นบทเจรจาของเรไร ในองก์ที่ 1 ว่า

เจรจา (เรไร) โอ้! จี้แหล่! ตัวเรลาก็ช่างเคราะห์ร้ายจริงจริงเชียวละ คุณแม่ช่างไม่เห็นอกเห็นใจเราบ้างเลยทีเดียว ใจเราหรือก็รักอยู่กับคุณสมัย ซึ่งสมคู่สมคิมกับเราเพราะเขาเป็นตัวแทนโรงสำหรับคณะละครนี้ อีกประการหนึ่ง รูปร่างเขาก็ทรูหรา แล้วก็พอถึงเวลาเลิกละครก็มีคุณอะไรต่อมิอะไร เอรอดยนต์มาคอยรับอยู่ที่ประตูหลังโรงทุกคืนเทียวละคะ บางคืนเขาก็ได้ไป บางคืนก็ไม่ได้ไป เพราะเจ้าของละครท่าน - เอ้อ - ท่านห่วงไว้เสียเอง

ในส่วนของการล้อเลียนเรื่องการดำเนินเรื่องไม่กระชับยังคงมีอยู่ แต่ในองก์ที่ 4 ของเดิมเป็นบทของตัวไม่ใช่ละครนั้น ในบทละคร “เกเรก้าตัด” เปลี่ยนให้เป็นบทของนายสมัยกับเรไรออกมากลางโรง นายสมัยกล่าวถึงความเย็นเยี่ยวยาวของบทและเล่าเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้ว (แต่ไม่ได้แสดง) คือนายสมัยปลอมเป็นหญิงเข้ามาในบ้านเจ้าตัวตั้งแซ ได้อยู่ห้องเดียวกับแม่เรไรแล้วดำเนินเรื่องต่อไป ความตอนนี นอกจากจะกล่าววาทละครยึดเยื้อแล้วยังแทรกกล่าวเรื่องที่นอกจากเรื่องในบทละครด้วย ดังบทเจรจาของนายสมัยตอนหนึ่งว่า

สมัย ... นอกจากนี่ยังมีนางเอกร้องเพลงและเจรจาลำเลียงเรื่องของตนตั้งแต่ต้นจนปลาย ข้าพทวนเรื่องที่เล่นมาแล้วตามแบบละครร้องสมัยใหม่ที่เขาแต่งขายกันเรื่องละ 10 บาท ทั้งข้าพเจ้าก็มีเพลงร้องและเจรจามากด้วย แต่ถ้าจะเล่นไปให้ตลอดตามบทที่เขาแต่งไว้ก็จะกินเวลานานนัก และเวลานี้ก็ออกจะดึกแล้ว ทั้งคุณ ๆ ท่านก็ได้เอารถยนต์มาจอดคอยอยู่ที่หลังโรงแล้ว และท่านคอยรับพวกละครที่เป็นขึ้นของท่านอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นขอประทานตัดข้ามไปจับเอาตอนเมื่อนายสมัยปลอมแปลงเป็นผู้หญิงเข้ามาถึงในบ้านเจ้าตัวตั้งแซ ...

ละครตั้งเวียง เรื่องตั้งจิตคิดคลั่ง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นบทละครร้องพระราชนิพนธ์เพียงเรื่องเดียวที่ใช้กลวิธีการดำเนินเรื่องแบบละครปริตาลัย บทละครทั้งเรื่องเป็นการล้อเลียนการดำเนินเรื่องที่มีทั้งบทร้องและบทเจรจาแต่เป็นเจรจาทวนเนื้อเรื่อง ซึ่งพระองค์แสดงไว้หลายครั้งว่าเย็นเยี่ย ยืดยาว ทรงล้อเลียนเวทีแสดงของโรงละครปริตาลัยที่ผู้ชมสามารถเห็นผู้กำกับการแสดงซึ่งอยู่หลังฉากได้จากกระบอกเงา ทรงล้อเลียนความเป็นพระเอกนางเอกของตัวละคร ทรงตำหนิบทละครบางเรื่องที่หยาบคาย

หรืออาจถูกดูหมิ่นผู้อื่น อย่างไรก็ตาม บทละครเรื่องตั้งจิตระคิดคั้งเป็นบทละครลือที่เต็มไปด้วยความสนุกสนาน ตลกขบขัน ทั้งจากการล้อเลียนความเป็นละครด้วยการให้ตัวละครพูดตามบทบาทและพูดในฐานะผู้แสดงซึ่งสมมุติว่าพูดเรื่องจริง ล้อเลียนกิริยาท่าทางของตัวละครซึ่งจะต้องรักษาลักษณะความเป็นพระเอก นางเอก หรือบทบาทอื่นๆ และจากการนำสภาพจริงในสังคมมากล่าวถึงในเชิงล้อเลียน ตั้งจิตระคิดคั้งจึงเป็นละครลือ ที่ผู้สนใจการละครควรแสวงหาอ่านอย่างแท้จริง